

SAHA (YAKUT) İLİNDE RUS İŞGALİ VE MİSYONERLİĞİN ROLÜ*

*Yusuf KILIÇASLAN, İlyas TOPSAKAL***

Öz: Rus Çarlığı, Sibiryâ hâkimiyeti için nehirler üzerinden hareketle Orta Lena'ya ulaşmış ve Saha boyları ile ilk temastan sonra bölgenin zenginliklerini fark etmiştir. XVII. yüzyılın başlarından itibaren Rusların bölgeye ilgisi artmış ve keşif birlikleri ile ilerleme yoğunluk kazanmıştır. İlk başlarda kuzeyden güneye doğru olan işgal hareketinin yönü zamanla tüm Yakut bölgesini kapsayacak şekilde yeniden şekillendirilmiştir. Bölgeye intikal eden Kozak müfrezeleri, bölgenin stratejik noktalarını işgal ederek ilk Rus müstahkemlerini inşa etmişlerdir. 1632'de Yakut kalesinin inşa edilmesi ile birlikte idari ve dini yapılanma eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. 1641'de Yakut Valiliği kurulmuş, ilk valiler Golovin ve Glebov ile birlikte resmi olarak ilk Ortodoks din adamları da bölgeye gönderilmiştir. Böylece Ortodoks misyonerlik faaliyetlerinin ilk temsilcileri bölgeye gelmiştir. İlk dini yapılar ise askerler tarafından inşa edilen kalelerin içerisine bina edilmiştir. İlk dini yapıların ortaya çıkması ile birlikte artık bölgede misyonerlik faaliyetleri için ortam oluşmaya başlamıştır. Özellikle Saha boyları arasında veya yakınlarında kurulan kiliseler ve manastırlar, bölgenin Ruslaştırılmasına ve Hıristiyanlaştırılmasına katkı sağlayan en önemli faktörlerdir. Ruslar tarafından işgal edilen bölgede misyonerler ve din adamları dışında entelektüel birikime sahip insanların varlığından bahsetmek oldukça güçtür. Bundan ötürü Rus devletini temsilen işgali Kozak müfrezeleri gerçekleştirmişlerse de bölgede kalıcı olmak adına ortak payda oluşturanlar, misyonerler ve din adamlarıdır.

Anahtar kelimeler: Saha, Rus Çarlığı, Sibiryâ, Yakut, İşgal, Misyoner.

Russian Occupation and Role of Missionary in Sakha (Yakut) Province

Abstract: The Russian Tsardom which traveled through the rivers to reach the Middle Lena, recognized the riches of the region, after coming into initial contact with the Saha tribes. Russian interest in the area and the advancement of the reconnaissance soldiers both increased since the turn of the seventeenth century. Initially moving from north to south, the occupying forces gradually changed course to encompass the whole Yakut region. The earliest Russian fortifications

* Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 18.11.2022 - 25.04.2023

Bu makale "Rus Ortodoks Misyoner Kaynaklarına Göre Yakut Bölgesi (1632-1917)" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı doktora öğrencisi. E-Posta: kilicaslan670@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9056-777X.

Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: ilyastopsakal@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1415-4898.

were erected by the Cossack detachments that invaded the area and took control of its key sites. By 1632 when the Yakut fortress was built, governmental and ecclesiastical organization in the region was completed. The Yakut Governorate was founded in 1641, and the first official Orthodox clergy (Filaret) were dispatched along with the first governors Golovin and Glebov. As a result, the area received its first Orthodox missionary visitors. Inside the fortifications that the soldiers had constructed were the first religious structures. With the development of the first religious institutions, the region's conditions for missionary activity started to take shape. Churches and monasteries built between or near Saha tribes were the main factors contributing to the region's Russification and Christianization. It is exceedingly difficult to discuss the existence of individuals with intellectual backgrounds other than the missionaries and clergy in the area that the Russians have taken over. Thus, even though the occupation was carried out by Kazakh detachments acting as representatives of the Russian state, missionaries and clergy served as the area's permanent common denominator.

Keywords: Sakha, Russian Tsardom, Siberia, Yakutsk, Occupation, Missionary.

Giriş

Sibirya'nın Ruslar tarafından işgal süreci, Kozak¹ Atamanı Yermak Timofeyeviç'in (1532-1584) Küçüm Han'ı mağlup edip Sibir Hanlığını işgal etmesiyle başlamış ve XVII. yüzyıl sonlarında Pasifik Okyanusuna ulaşmasıyla son bulmuştur. Sibirya'nın tarihsel gelişiminin özellikleri, diğer bölgelerden farklılık arz etmiştir. Çünkü bölgenin merkezden uzaklığının yanında farklı etnik grupların dini inanışları ve sosyo-kültürel özellikleri, Ruslardan tamamen farklı idi. Sibirya, Rus Çarlığı'nın hem ulusal gelenekleri hem de yerel halkın geleneksel adetlerini ve özelliklerini hesaba katmak zorunda kaldığı toplumsal farklılıkların hâkim olduğu bir coğrafyadır. Bu yüzden birbirinden farklı etnik gruplar arasında bütünleşmenin sağlanabilmesi ve Rus hegemonyasının bölgede kalıcı olabilmesi için Sibirya topraklarında il ve ilçe merkezleri kurulmaya başlanmıştır. XVI. yüzyılda Tümen, Tobol, Pelm, Berezov, Tara, Sugurt, Obdorsk, Narım, Ketsk ve Verhotur gibi yerleşim yerleri kurulmuştur. XVII. yüzyılda Tomsk, Açınsk, Turuhansk, Kuznetsk, Yenisey, Krosnayarsk, Yakutsk, Olekminsk, Kansk, Barguzin, Balagansk, Kirensk, Nerçinsk, İrkutsk, Selenge ve Albazin olmak üzere 16 yeni şehir daha inşa edilmiştir. Sibirya coğrafyasının önemli merkezlerinden birisi de Yakut bölgesidir. Yakut Bölgesi, Sibirya'nın kuzeydoğu topraklarının neredeyse tamamını kaplamaktadır. Bölge, batıdan doğuya yaklaşık 3000 km ve kuzeyden güneye 1600 km bir alana sahiptir. Bu coğrafi bölge; 73-141 doğu boylamı, 54-78 kuzey enlemleri arasında bulunur. Güney tarafında Transbaykal bölgesi ve güneydoğu tarafında Amur bölgesi ile sınır komşusudur. Batıda alçalan rakım dolayısıyla bataklıkların oluşturduğu İrkutsk ve Yenisey

¹ Kazak terimi (Kosak, Cossack) Ukraynaca Kozaki, Rusça Kazaki olarak adlandırılan Rusya'da yirminci yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir ve bir etnik gruba verilen isimdir. Bugünkü Kazak Türkleri ile herhangi bir bağları bulunmamaktadır.

Ovası, doğuda dar ve kayalık sahil şeridi ile Primorsk bölgesi, kuzeyinde Çukotka ve Kamçatka bölgesinin sınırını belirleyen sıradağların yamaçları yer alır (Krasovskiy, 1895, s. 3). Bu devasa coğrafyanın Ruslar tarafından ilk yıllarda haritası çıkarılmaya çalışılmış ve itaat altına aldıkları yerli halktan bölgenin diğer toplulukları hakkında bilgiler toplamışlardır. Saha Türkleri hakkında ilk bilgileri ise Sahalara göre Sibirya'nın daha batısında ikamet eden Tunguzlardan öğrenmişlerdir. Müstahkemler kurularak devam eden Sibirya'nın işgali, kademeli olarak gerçekleştirilmiş; Sahaların yaşadığı topraklar, XVII. yüzyılın 20'li yıllarından itibaren Rus istilasına açık hale gelmiştir.

1. Rusların Saha İlini İşgali

Rus Çarlığı adına Lena bölgesine gelen ilk Mangezya Kozak birlikleri Martin Vasiliev önderliğinde Nijniy Turhansk nehrinden Vilyu (Çon) nehrine ulaşmış, oradan da orta Lena'ya inmişlerdir. Rus Kazakları, aynı yıl içerisinde ilk defa karşılaştıkları yerlilerden hatırı sayılır miktarda yasak vergisi² toplayarak Magnezya'ya dönmüşlerdir (Severnii Arhiv, 1822, s. 129). Rus Kozak birlikleri, aynı bölgeye bu sefer farklı bir güzergâhı kullanarak İlim Nehri'nden Üst-Kutsk Nehri'ne oradan da tekrar Lena Nehri üzerinde kuzey yönlü hareketin devamında orta Lena'ya ulaşmışlardır (Krasovskiy, 1895, s. 5)³. Böylelikle Ruslar artık bölgeye ulaşmak için ikinci güzergâhı keşfetmiştir. İkinci keşif yolu, Ruslara yasak vergisi toplamaları için avantaj sağlamıştır. Çünkü bu istikamet, yerli halkın daha yoğun yaşadığı bölgelerden geçmekteydi ve kıyasla daha kullanışlı bir güzergâh idi. 1620-30 yılları aralığında bölge, Rus Kozak birlikleri tarafından sıkça ziyaret edilmiş ve hatırı sayılır miktarlarda vergi toplanmıştır. Ancak karşılaştıkları topluluklardan bölgenin zenginlikleri hakkında geniş bilgiler edinmeleri, Rusların iştahını kabartmıştır. Rus Çarlığı tarafından Yenisey Kazaklarından Feodor Efremov, beraberindeki birlikle 1630'da yeni topraklar keşfedip yasak vergisi toplamak üzere görevlendirilmişlerdir. Nehirler vasıtasıyla Lena'ya ulaşmış burda yerli halktan vergi topladıktan sonra İrkutsk'a dönmüşlerdir (Krasovskiy, 1895, s. 5). Ruslar, bu keşif hareketlerinin neticesinde burada kalıcı olmak adına bölgeye bir kale (ostrog)⁴ inşa etmeye karar

² Sibirya, Uzak Doğu ve Volga bölgesinin yerli halkına uygulanan aynı bir vergidir. XVII-XVIII. yüzyıllarda. Yakut'ta yasak, başta samur olmak üzere değerli kürklerle ödenmiştir.

³ Bu güzergâh, Ataman Galkin tarafından keşfedilmiş ve bölgenin istilasında yoğun şekilde kullanılmıştır. Başka bir mesele ise iki güzergâh üzerinden yasak vergisi toplamak için hareket eden Rus birliklerinin ayrı zamanlarda bölgeye ulaşması ve yerel halka ekstra vergiler ödetmeleridir. 1630'lu yıllarda yaşanan isyanların temelinde de bu vardır.

⁴ Kaynaklarda geçen *ostrog* kelimesini biz *kale* olarak kullandık. Sibirya'da, çitle çevrili büyük müstahkem bir Rus yerleşimidir.

vermişlerdir. Bu görev, Yenisey Kazaklarından Petr Beketov'a⁵ verilmiştir. Beketov'a küçük bir Kozak müfrezesi ve çeşitli alanlarda endüstriyel birikimi olan insanlar da eşlik etmişlerdir. Yanlarında çeşitli iş kollarında uzman kişilerin getirilmesi artık yerleşme amacının göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Petr Beketov, 8 Nisan 1632'de Tigin Kamık'ın lideri olduğu; Arbin, Kobyakon ve Tubin topluluklarından oluşan Betun boyunun topraklarına gelmiştir. Burada 14 Mayıs 1632'ye kadar kalan Beketov, bu boyu vergiye bağlamış ve böylelikle ilk yasak vergisini tahsil etmiştir. Kozak yüzbaşı, daha sonra sırasıyla Tigin Şora'nın boyu Batulin, Kangalas, Bahsın, Nerukt, Dupsin ve Tigin Mımak'ın boyu Namsi'leri vergiye bağlamıştır (İstoriçeski Liçnosti Yakutii: Mımak i Yivo Patomki, 2017, s. 130).

Yüzbaşı Beketov, Haziran 1632'de Lena kalesini⁶ Namsi boyunun toprakları içerisine kurmuştur (*Yakutskaya Prikaznaya İzba "RGADA F.1177 Spravoçnik" 1615-1729*, 2016, s. 7). Namsi boyu, konum olarak diğer boylardan daha stratejik öneme sahip bir noktada bulunduğu için bu tercih yapılmıştır. Eylül ayının 25'inde kalenin inşasını tamamlayan Beketov, Rus Çarı Mihail Federoviç'e (1613-1645) bir mektup yazarak; "Yakut topraklarında Rus Çarının gücünü temsil eden hiçbir müstahkem bulunmuyordu. Buna binaen Lena nehrinin kıyısına, Namsi boyu Tigin Mımak'ın topraklarının karşısına Lena Kalesini inşa ettim" (*Meteriali Po İstorii Yakutii XVII: Dökümenti Yasaçnogo Sboru. T. 3*, 1970, s. 1085) şeklindeki ifadelerle ilk Rus müstahkeminin müjdesini Çar'a iletmiştir. Lena bölgesinde ilk Rus yerleşimlerinin temelini atan Beketov, komutasındaki Kozak müfrezesi ile birlikte yeni yerler keşfetmek üzere 1632 senesinde güneye inerek Aldan ve Maya nehri boylarında yaşayan Tunguz topluluklarını zorlanmadan itaat altına almıştır. İtaat altına alınan Tunguzlardan hatırı sayılır bir meblağda yasak vergisi toplamıştır (Prikolskiy, 1896, s. 2; Bulıçova, 1856, s. 6). Ayrıca bölgede kalıcı olmak adına buraya bir de kış kulübesi inşa etmişlerdir. Ruslar artık kritik noktalarda müstahkemlerini kurmuş ve bu girişimleriyle beraber Lena'dan Ledovit Okyanusu'na oradan Hatangi ve Kolım'a kadar olan bölge, Rusların istilasına açık hale getirmiştir. Önceden kuzeyden güneye olan Rus işgal hareketi tüm Yakut bölgesini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Vilyu, Aldan, Maya ve Yudoma'dan Lena'nın üst akımlarına kadar her yere Kozak müfrezeleri sevk edilmiş; askeri birlikleri, zanaatkârlar ve tüccarlar takip etmiştir (Yavlovskiy, 2004, s. 14). Aynı

⁵ Petr İvanoviç Beketov'un (1600-1661) ismi, 1620'lerden itibaren Yenisey kalesinin maaş defterlerinde yer almaktadır. Beketov'un kökeni hakkında çok fazla bilgi olmasa da altı oğlu olan Feodor Beketov'un soyundan geldiği iddia edilmektedir. Hayatını Sibirya'nın istilasına adanmış Beketov, Tobol piskoposu ile 1661'de yaşadığı çatışma sırasında öldürülmüş ve Tobol'a gömülmüştür. Hayatı boyunca beş kale kurmuş ve bunlardan üç tanesi Yakut, Neçinsk ve Çitu; şehirleşmiştir. Bk. (Storoga, 2002).

⁶ İlk müstahkem, Lena Nehri kıyısında düz bir alana Çimaday- Kulun Tutar yakınlarına kurulmuştur.

yıl içerisinde Petr Beketov tarafından Olekma Nehri kıyısında Olekminsk kalesi kurulmuştur. Kritik noktada kurulan kale, Amur'a gönderilen müfrezelerin toplanma kampı olarak kullanılmış ve daha sonraları bölgede önemli bir stratejik üs haline gelmiştir (Prikolskiy, 1896, s. 3). Lena bölgesine İlim Nehri üzerinden ulaşan rotayı keşfeden Ataman Galkin'dir. Vali Galkin, İlim Nehri üzerine Lena, İlim ve Üst-Kut gibi birkaç kış kulübesi daha inşa ettirmiştir (1630). Yakut'a döndüğünde ise (1633) Petr Beketov'un yardımcısı olarak görev yapmıştır. Beketov'un Yakut'tan ayrılmasından sonra kalenin idaresi, tamamen Galkin'e bırakılmıştır. Saha Türklerinin bu yıllarda sürekli devam eden saldırılarından korunmak için Galkin, kaleyi başka bir noktaya⁷ naklettirmiştir (Yavlovskiy, 2004, ss. 14, 15). Yakut kalesinin başka bir noktaya taşınmasıyla Rus kazakları kendilerini bir nebze güvence altına almışlardır fakat bu kalenin etrafında herhangi bir yerleşim yeri bulunmaması, Ruslar adına bazı sıkıntılar doğurmuştur. Öyle ki ilk kalenin bulunduğu nokta hem ulaşım için elverişli hem de etrafında diğer noktalara nazaran yoğun bir yerleşim mevcut idi. Özellikle misyonerlerin yerli halkla etkileşim kuramaması, kalenin bir kez daha başka yere Saysar Gölü civarına taşınmasına neden olacaktır.

1636 yazında Ataman Kopilov'un gönderdiği İvan Moskvitin, 31 kişilik Kozak müfrezesi ile Aldan Nehri'nin üst akımına doğru hareket edip buradan Maya Nehri'ne oradan Djugdijursk sırtlarını aşarak Ulya Nehri boyunca Ohotsk Denizi'ne ulaşmışlardır. Bu askeri keşif sırasında Ulya Nehri'nin güneyinde yer alan Udi Nehri boyunca ikamet eden Tunguzlar'dan Udi'nin daha güneyinde yaşayan topluluklar hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Bu bilgilerden yola çıkarak Ruslar, ertesi yıl Amur Nehri'nin aşağı akımında yerleşik haldeki altın ve gümüş ticareti ile meşgul Natkamaları vergiye bağlamak için bölgeye bir birlik daha sevk etmiştir. Maksim Perfiliev komutasındaki bu birlik, Silkar Nehri boyunca ilerleyerek Dauruları vergiye bağlamıştır (Yavlovskiy, 2004, s. 15).

1636 yılının ilkbaharında Yenisey-İlim yolunu takip ederek Olekminsk'e gelen Kozak Elisey Buza, buradan Arktik Okyanusu'na ulaşmıştır. Buza, birliklerine okyanusa akan tüm nehir boylarının taranmasını ve yerli halka yasak vergisi konmasını emretmiştir (Bahruşin, 1953, s. 51). Kış ayını Olekminsk kalesinde geçiren Elisey Buza, kendisiyle birlikte bölgeye gelen 10 Kozak dışında 40 tüccarı da beraberinde buraya getirmiştir (Petroviç, 1841, s. 5; Krasovskiy, 1895, s. 5). İlkbaharda Lena boyunca ilerleyen Buza'nın birlikleri, Yana ve Olenek

⁷ Kalenin nereye taşındığı konusunda kaynakta kesin bir bilgi geçmese de önceki kalenin Betun boyu içerisine kurulduğunu biliyoruz. Bölgede yaşayan toplulukların yaşamak için tercih ettiği noktalar, Lena Nehri'nin çevresidir. Kaynakta belirtildiği üzere etrafında çok fazla topluluğun yaşamaması ve ulaşımın zor olması, kalenin nehrin kenarından daha sarp bir bölgeye taşındığı ihtimalini ortaya koymaktadır. Çünkü Mımak isyanlarından sonra Ruslar, kendilerini yerel toplulukların içerisinde güvende hissetmemişlerdir.

nehirleri arasında yaşayan Tunguz, Saha ve Yukagirlerin topraklarını işgal ederek vergiye bağlamıştır. Yeni ele geçirilen bu topraklarda 16 Kozak askeri bırakan Buza, bölgeye bir de kış kulübesi inşa ettirmiştir (Buliçova, 1856, s. 6; Prikolskiy, 1896, s. 3).

Rus Kozak birlikleri artık bir rota oluşturmuş; bölgenin coğrafi şartlarını ve insanların yaşam tarzlarını öğrenmişlerdir. İstila hareketleri hız kesmeden devam etmiş ve Ruslar, Ataman Dimitri Kapilov önderliğinde 59 kişiden oluşan Kozak müfrezesini Aldan Nehri boyunca yeni topraklar keşfetmeye göndermişlerdir. Ancak Kopilov'un Lena Irmağı boyunca yaşayan üç Saha ailesinin mallarını yağma etmesi üzerine Yakut kalesindeki görevini Galkin'e devreden Khadirev, Ataman Kopilov'u yakalamak için peşine düşmüştür. Bu durumda zulme uğrayan Sahalar, Khadirev'in yanında saf tutmuşlardır. Khadirev, mücadeleden galip çıkarken Kopilov'un yanında yer alan 30 Saha Türk'ü öldürülmüştür (Yavlovskiy, 2004, s. 17). Yüzbaşı İvan Postnikov komutasında elli kişilik Kozak müfrezesi önce Yana Nehri'ne oradan Lena'ya geçerek 1638'de Verhoyansk sirtlarına ulaşmıştır. Bu birlik, ertesi yıl İndigirka Nehri'ni keşfederek burada yaşayan Tunguz ve Yukagirleri vergiye bağlayıp Zasiverk kalesini kurmuştur (Yakutskaya Prikaznaya, 2016, s. 17; Yavlovskiy, 2004, s. 21; Prikolskiy, 1896, s. 3; Slovtsov, 2006, s. 85). Uzak doğu Sibiry'a'nın zenginliklerini keşfeden Ruslar, gücünü pekiştirmek için daha fazla personeli bölgeye sevk etmeye başlamışlardır. Lena kalesinde 1633'de Kazaklar, hizmetkârlar, tüccarlar ve diğer meslek gruplarından oluşan yaklaşık 200 kişi yaşamaktaydı. Burada yaşayan insanların ruhani ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına Sibiry'a Arhieriy Makariy'nin izni ile Jivonaçalniy Troitsk kilisesi ve şapeli inşa edilmiştir. Sibiry'a bölgesine yerleşen Ruslar'ın izlediği yol; kış kulübelerinin olduğu yere bir haç, hapishanelerin olduğu yerde bir şapel veya kilise ve şehrin bulunduğu noktaya bir manastır inşa etmek şeklindeydi (Yavlovskiy, 2004, s. 12). Lena kalesi, bulunduğu konum nedeniyle yaklaşık on yıl boyunca Rus Çarlığı'nın uzak doğu Sibiry'a'da askeri üssü olmuştur. 1633'e kadar Petr Beketov, 1633-36 Ataman Galkin, 1636-40 Parfen Hodirev ve son olarak Osip Galkin, Yenisey valiliğine bağlı olarak bölgeyi idare etmiştir (Bakhrushin ve Tokorev, 1953, s. 37; Safranov, 1957, s. 13).

2. Mımak İsyanları ve Rus Otoritesinin Pekişmesi

Yakut bölgesine gelen ilk Rus-Kozak birliklerinin keyfi davranışlarla yerel halkı ağır vergilerle yükümlü kıldığına yukarıda değinmiştik. Yenisey Kazakları ve Turhansk Kazakları arasında yaşanan vergi toplama krizi, Saha Türklerini zor duruma düşürmüştür⁸. Yılda iki kez vergi vermek zorunda kalan Sahalar, daha

⁸ Rus Çarlığı adına vergi toplamak üzere hareket eden Turhansk ve Magnezya kozak birlikleri kullandıkları farklı yollar nedeniyle birbirlerinden habersiz şekilde iş görerek

fazla haraç ödememek adına Ruslara karşı isyan etmişlerdir. Neticede iki tarafın birbirine galip gelemediği çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Sahalar, plansız bir şekilde birkaç kez Ruslara saldırmış; son olarak ise Eylül 1634'te başarısız bir girişim gerçekleştirmişlerse de Ruslara ağır kayıplar verilmeyi başarabilmişlerdir. Bu sırada Yenisey ve Lena güzergâhını kullanarak Yakut'a gelen Ataman Galkin, zamanında yetişip Kozak birliklerini yok olmaktan kurtarmıştır.

Ruslara karşı başarının birlik olmaktan geçtiği görüşünde birleşen Sahalar, Namsi boyunun Tigin'i Mımak⁹ önderliğinde 600-700 Saha Türkünden oluşan bir grupla Ruslara karşı savaşmak üzere birlik olmuşlardır (Krasovskiy, 1895, s. 6; Safranov, 1957, ss. 16,17; Bahruşin ve Tokorev, 1953, s. 34)¹⁰. Ataman Galkin'in komuta ettiği hafif Kozak birliklerine karşı yapılan ilk girişim, başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Sibirskiy Vestnik, 1824, s. 130). Kazakların ateşli silahlarla donatılmış müfrezesi, hafif silahlarla (ok, yay, kılıç gibi) savaşmaya çalışan Sahalara karşı galip gelmiştir. Yaşanan çatışmada yaklaşık olarak 40 Saha Türk'ü öldürülmüş ve çok sayıda insanda yaralanmıştır. Ruslardan ise iki Rus öldürülürken Ataman Galkin dâhil olmak üzere çok sayıda Rus, yaralanmıştır. Yaşanan bu çatışma sonucunda ayrıca Ruslar, atlarının çoğunu da kaybetmişlerdir (Bakhrushin ve Tokorev, 1953, s. 35). Neticede Ruslar, geri çekilmek ve yaya olarak hapisaneyeye dönüş yolculuğuna çıkmak zorunda kalmışlardır. Ancak Sahalar, kararlı bir şekilde yılmayarak Kozak birliklerini Lena kalesine kadar yaklaşık 10 km kovalamışlardır. 9 Ocak'tan Şubat ayının sonuna kadar Sahalar, hapisaneyi her yönden kuşatmışlardır (Sibirskiy Vestnik, 1824, s. 130; İvanov, 2002, s. 24). En sonunda kaleyi yakmak için saman ve huş ağacı kabuğu toplayarak kaleyi ateşe vermeye çalışmışlarsa da muvaffak olamamışlardır. Kuşatmadan bir netice alamayan Sahalar, ablukayı kaldırarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu başarısızlık, birçok Saha Türk'ünün ailesi ile birlikte katledilmesine sebep olmuştur. Yaşanan bu trajediden sonra Sahalar, Verhoyansk ve Vilyuy'a doğru göç etmeye başlamışlardır (Yavlovskiy, 2004, ss. 13, 17). Boyaroğlu Şahov, 1641'de göndermiş olduğu pusulada Vilyu Nehri civarında 3000 Tunguz ve Saha'nın yaşadığını belirtmiştir (*Pamyatkaya Knijka Po Yakutskoy Oblasti Za 1863 g*, 1863, s. 167; Krasovskiy, 1894, ss. 6, 7; Yavlovskiy, 2004, ss. 2, 3). Ruslara karşı girişilen mücadelenin başarısızlıkla

Sahalarından iki kez vergi toplamışlardır. Daha sonradan ise bilinçli olarak hareket edilmiş; kıymetli mallar Sahaların elinden alınmak suretiyle bu durum, suiistimal edilmiştir.

⁹ Kaynaklarda *Knez* olarak ifade edilse de Türkler içinde böyle bir unvan kullanılmamaktadır. Bu yüzden *Tigin* olarak ifade ettik.

¹⁰ Mymak önderliğinde toplanan Saha boyları, Kangalaslar, Meginler, Namsiler, Batulinler, Betuninler, Baturlar, Katulinler ve Dubsinler'dir. Ayrıca geniş bilgi için bk. (Safranov, 1957; Bakhruşin ve Tokorev, 1953).

sonuçlanmasının ardından Rus Çarlığı, bölgede güçlü konuma gelerek bölgeye yerleşmeye başlamıştır.

Vali Golovin'in görevi devralmasıyla birlikte Saha Türkleri üzerinde zaten var olan baskı ve zulüm, son haddine ulaşmıştır. Neticede 1642-46¹¹ senesinin sonbaharında Rus Çarlığına karşı büyük bir isyan patlak vermiştir. Direniş Kangelas, Namsi, Megin, Betun, Odey, Amgin, Borogon, Batulin başta olmak üzere tüm Saha boyları katılmışlardır¹². Kendi aralarında yapmış oldukları istişareye göre aynı anda farklı noktalarda bulunan Kozak birliklerine saldırıp yok ettikten sonra bütün boylar, Mımak liderliğinde toplanmayı planlamışlardır. Birlikte hareket edip Lena kalesini almayı kararlaştırmışlar eğer alınmazsa da kuşatarak kalenin dış dünya ile bağlantısını kesmek üzere karar kılmışlardır. Plan, kısmen gerçekleşebilmiştir. Şubat ayında farklı noktalarda konuşlanmış Kozak birliklerinin bazıları yok edilmiştir. Bu savaş sırasında eski Vali Osip Galkin, Komutan Voyin Şahov ve Balandin öldürülmüştür. Saha boyları yapmış oldukları plana sadık kalmış; Mart ayının başında Tigin Mımak'ın etrafında 1000 kişiden fazla Saha Türk'ü toplanmıştır. Bunu haber alan ve güvenliğinden endişe eden Golovin, 50 kişilik bir Kozak müfrezesini Sahaların üzerine göndermiştir. Üzerlerine gelen Kozak birliğini 700 atlı ve hafif silahlı Saha Türk'ü karşılamıştır. Yarım gün süren savaş neticesinde ateşli silahlarla donatılmış Kozak birliği yok edilmiştir. Bu başarı, Golovin'i korkutmuş ve tedbirleri en üst düzeye çıkarmıştır. Lakin beklenmedik bir hadise cereyan etmiş ve Sahalar arasında çıkan anlaşmazlık sonucu birlikten dağılmalar baş göstermiştir. Sayı olarak eksik kalan diğer Sahalar ise Golovin'e itaat etmek zorunda kalmışlardır. Vali, isyancıların hepsini hapse attırarak türlü işkencelere maruz bıraktıktan sonra çoğunu öldürtmüştür. Bazılarını ise teşhir için idam ettirmiştir. İdam edilenler arasında Tigin Bozek de yer almıştır (Safranov, 1957, s. 18).

Yaşanan olaylardan sonra Yakut'un ilk valileri, Golovin ve Glebov arasında huzursuzluk baş göstermiş; Glebov ve Diyakon Filatov, yapılan uygulamaların yanlışlığına dikkat çekerek Golovin'i uyarılmışlardır. Ancak Golovin, bu uyarıları dikkate almazken yaşanan bu ayaklanmaların onların yumuşak tutumlarından dolayı patlak verdiğini savunmuştur. Bunu kabul ettirmek için de zindanda mahkûm olan Sahalara Glebov ve Filatov tarafından destek gördüklerini ve bu yüzden ayaklanmaya kalkıştıklarını söylemelerini emretmiştir. Her ne kadar

¹¹ Bu ayaklanmanın tarihi arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda 1642, bazılarında ise 1646 olarak zikredilmektedir; Yakutiya Hronika Fakti..., s. 32.

¹² Şunu belirtmek gerekir ki 1642 senesinde Namsky ulusundan yasak vergisi ödeyenlerin sayısı 96, ödemeyenlerin sayısı ise 352 kişi olmak üzere toplam nüfusun % 78.6'sı yasak vergisi vermiyordu. Toplam olarak nüfus ise 425 erkek, 101 kadın ve 98 çocuk olmak üzere 624 kişidir. Bk. *Kolonialnaya Politika Moskovskogo Gasudarstva v Yakutii XVII veka*. (1936). Leningrad: Tsirk SSSR; Safranov, F.G. (1957). *Gorad Yakutsk v XVII Naçale XIX vekov*. Yakutsk: Yakutskoe Knijnoe İzdatelstva.

Sahalar bunu kabul etmese de içlerinden işkenceye dayanamayan birisinin bunu kabul etmesi üzerine Glebov ve Filatov tutuklanmış böylece Golovin, tek yetkili olarak kalmıştır (Safranov, 1957, s. 19). Yaşanan bu trajediden sonra Yarhan Tigini Boydon (200 Saha Türkü ile beraber) Vilyu bölgesine doğru göç etmiştir (Yakutskaya Prikaznaya, 2016, s. 18). Yakut bölgesinde barınma imkânları artık kalmayan Saha Türklerinin göç yönü, Yakut şehrinin kuzeyi olmuştur. İstatistiki bilgiler veren kaynaklarda da bu göç hareketinin yönünü doğrulayan veriler bulunmaktadır. Sahalar, kuzeye doğru çekilirken Ruslar da buldukları noktadan taşınmak zorunda kalmışlardır. Yeni Yakut kalesini, Sahalar için kutsal kabul edilen Tabaga bölgesine, Saysar Gölü'nün kenarına 1643'te konuşlandırmışlardır. Bu kale, bugünkü Yakut şehrinin temelini oluşturmaktadır (Nikolayevič, 1996, s. 10).

3. Yakut Valiliğinin Kuruluşu

Rus Çarlığı, önceden Yenisey Valiliği tarafından idare edilen Lena bölgesinde bağımsız bir valilik kurmak için harekete geçmiştir. Bu harekette bölgenin merkezden uzak oluşu ve sürekli iletişimin sağlanamaması, Kozak müfrezeleri arasında sık yaşanan çatışmalar, vergi memurlarının kıymetli malları kendi çıkarları doğrultusunda kullanması gibi birçok neden yer almıştır. Bölgede valilik kurulması fikrini ilk olarak ortaya atan Magnazey Valisi Andrey Palitsin'dir. Palitsin, Kazan sarayında düzenlenen bir toplantıda Çar Mihail Federoviç'e bölge hakkında bir rapor sunmuştur. Bu raporda bölgeye giden yollar, yerel topluluklar ve bölgenin zenginlikleri hakkında ayrıntılı bilgiler ile bir de bölgenin detaylı haritasına yer vermiştir (Yakutskiy Arhiv, 1964, s. 74). Vali Palitsin'in sunmuş olduğu rapora göre kurulacak yeni valiliğin içerisine dâhil edilecek bölgeler; İlim, Lena'nın üst kısımları, Olekminsk, Yakut kalesinin etrafı, Butal kış kulübeleri, Vilyuy, Aldan ve doğu bölgesinin tamamıdır (Yakutskaya Prikaznaya, 2016, s. 10; Slovtsov, 2006, ss. 85, 87). Yüzbaşı İvan Postnikov komutasında elli kişilik bir Kozak müfrezesi önce Yana nehrine oradan Lena'ya geçerek 1638'de Verhoyansk sırtlarına ulaşmıştır. Bu birlik, ertesi yıl İndigirka Nehri'ni keşfederek burada yaşayan Tunguzları ve Yukagirleri vergiye bağlayıp Zasiverek yerleşim yerini kurmuştur (Yakutskaya Prikaznaya, 2016, s. 17). Bölgede hâkimiyet tesis edildikten sonra kaynaklara göre 1638'de yola çıkan Yakutun ilk valileri Petr Petroviç Golovin ve Matev Boğdanoviç Glebov, 1641'de yanlarında 395 Kozak ve 5 rahip ile birlikte bölgeye ulaşmışlardır (Yakutskiy Arhiv, 1964, s. 75). Yeni yönetim bölgesine göre Pasifik Okyanusu, Kuzey Buz Denizi, Stranov dağları ve Lena ile Yenisey'in ayrıldığı nokta, Yakut sınırları içerisinde kalmıştır. Eski vali Osip Galkin tarafından yeni valilere sunmak için hazırlanan ayrıntılı bir raporda Yakut kalesinin içerisinde bulunan insanlar, depolar, evler ve askerler hakkında ayrıntılı bilgiler yer almıştır (Yakutskiy Arhiv, 1964, s. 77). Beketov'dan kaleyi devraldığında kalede 200 kişi yaşadığını belirten Galkin, Kangalas beyinin oğlu Selbekin, Bordan beyinin oğlu Ereney, Dudey ve Bıkey

adlı iki Saha Türkü'nün kalede tutsak olduğunun bilgisini de vermektedir (Safranov, 1957, ss. 14, 15). Bu isimlerin I. Mımak isyanından sonra hapsedilen kişiler olması veya Rusların tabiri ile Niyasaçniy yani vergi vermeyen insanlar olması kuvvetle muhtemeldir.

Yeni vali Golovin, göreve başlar başlamaz bir toplantı gerçekleştirerek boy beylerine İmparator'un sözlerini iletmış; İmparator'un Sahalardan kendilerine sadık olmasını, vergilerini aksatmamasını ve hırsızlık yapmamalarını istediğini belirterek davete katılanlara devlet hazinesinden çeşitli hediyeler vermiştir (Koloniolnaya Politika, 1935, s. 9)¹³. Golovin'in bu sözlerinin tutarsız olduğu, çok kısa zamanda anlaşılmıştır. Özellikle vergi toplanması sırasında yaşanacakların önüne geçeceğine dair beyanatlarına uymamıştır.

Yakut'ta Lena kalesinin kurulmasıyla Çarlığın gücü, doğuda giderek kendisini hissettirmeye başlamıştır. Lena bölgesine gelen ilk misyonerler, gönüllü olarak ve sürgün gelenler olmak üzere iki gruptan oluşmuştur (Popov, 2005, s. 55). Ancak bu bilinmeyen topraklara gitmek isteyen çok az gönüllü olmuş ve Rus halkı, çocuklarını buralara göndermektense öldürmeyi tercih etmiştir. Çünkü vaftiz edilmemiş insanların başka topraklarda yaşadıklarına inanmışlar ve inançsız yaşamaktansa ölmelerinin daha yerinde olduğuna iman etmişlerdir. Piskopos Kipriana, kendisiyle birlikte Verhoyansk'a gelen 60 kişiden 50'sinin kaçtığını görünce kaçakların yakalanması için patriğe müracaat etmek zorunda kalmıştır (Sofranov, 2005, s. 61). Bunun üzerine boş kadroları doldurmanın zorluğunu anlayan Tobol Piskoposları, diğer sınıf temsilcilerinin ruhban sınıfına girmesine izin vermiştir. Böylece Sibiry topraklarında farklı tür din adamlarının ortaya çıkmasına giden süreç başlamıştır. Bununla birlikte Yakut bölgesinde misyonerlik faaliyetlerinin ortaya çıkışından itibaren din adamı yetersizliği gerçeği, Metropolitik tarafından XVIII. yüzyılın başlarında din adamlarına getirilen (Okuma yazma bilme, yaş sınırlaması gibi) yaptırımlardan Yakut bölgesinin muaf olmasını zorunlu kılmıştır.

Çar IV. İvan (1547-1584) zamanından beri benimsenen yönetim anlayışına göre Ortodoks olmayan bölgelerde görev yapan valiler, misyonerlik görevini de icra

¹³ 1641 yılında Golovin, Glebov ve Diyakon Filatov; huzurlarına davet ettikleri tiginleri vaftiz etmek ve devlete bağlamak adına girişimlerde bulunmuşlardır. Valiler, Üst-Kut hakimi Kurşun Burlayev'i Rus Çarı'nın taabiyetine girmesi için telkinde bulundular. Aralarında geçen diyalogta Kurşun'a "ailen, kardeşlerin ve hüküm altındaki insanlarla birlikte Rus Çarı'na tabii olacaksın ve yasak vergisi ödeyeceksin. Hiçbir Rus vatandaşına karşı eylem içerisinde bulunmayacaksın bunlar kardeşlik için şartımızdır" denilmiştir. Kurşun Burlayev ise Rus Çarı'na bağlılığı kabul ettiğini ve ailesi, kardeşleri dahil hiç kimsenin Ruslara saldırmayacağını ve devlete yasak vergisi ödeyeceğini beyan etmiştir. Bunun üzerine Diyakon Filatov ise Kurşun Burlayev'e tatil günlerinde iki kadeh şarap verilmesini emretmiştir. Ayrıca bk. Kolonialnaya Politika Moskovskogo Gasudarstva v Yakutii XVII veka. (1936). Leningrad: Tsirk SSSR.

etmişlerdir. Ancak ruhban sınıfının temsilcileri, gerekli tüm materyali de yanlarında getirerek bu görevi valilerden devralmışlardır (*Yakutskie Eperihalniy Vedemosti*, 1900, s. 22). Bu ikilik, valiler ve rahipler arasında iktidar mücadelesinin başlamasına neden olmuş ve Rahip Stefan, Yakut Valisi Golovin'e karşı tertip edilen bir suikastin içerisinde yer aldığı iddiası ile tutuklanmıştır (1644) (Yurganova, 2017, s. 85). Bu yıllarda Vali Golovin'in zulmü ve adaletsizliği hakkında şikâyetler üzerine din görevlilerinden oluşan bir heyet, soruşturma yapmak üzere Moskova'dan Yakut şehrine gönderilmiştir. Kara rahipler olarak adlandırılan Simeon, Porfirin ve Diakon Spiridon Yakut Valisi Golovin tarafından kendisine karşı yapılan ayaklanmalara katıldıkları gerekçesi ile hapsedilmişlerdir. Yakut valisi tarafından Saha Türkleri de sert müdahalelere maruz kalmış; Saha boylarından birisi olan Amanatlardan 23 kişi idam edilirken Kamık boyundan 100 kişi eşleri ve çocuklarıyla birlikte diri diri yakılmıştır (Yavlovskiy, 2004, s. 25). Çatışmanın temel nedenlerinden birisi, bölgenin henüz bakir bir bölge olmasından kaynaklanmakta ve alınan yasak vergilerinin Rus Çarlığı açısından kontrol edilemeyişi ile yakından alakalıdır. Bu kontrol edilemeyişi; yerel idarecileri zalim, Sahalar ve diğer halkları da mazlum yapmıştır. Bu sırada bölgeye gerçekleşen Rus göçü de XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunluk kazanmıştır.

Rusların bölgeyi işgali ile birlikte Yakut bölgesi, Sibiry'a'nın en önemli balıkçılık merkezlerinden biri haline gelmiştir. Zira önceden bu coğrafyada yaşayan yerel topluluklar, kendi ihtiyaçları kadar avlanmış veya ticaret yapmışlardır. Ancak Ruslar arasında yayılan bölgenin zenginliğine dair haberler, dikkatleri bu noktaya çekmeyi başarmıştır. Yakut bölgesini 1642 yılında 1131, 1643'te ise 907 Rus iş insanı ziyaret etmiştir. Yine cezaevlerinde de nüfus artışı; 1633'te 200, 1651'de 250 ve 1681'de 642 iken Yakut gümrüklerinden geçen farklı meslek gruplarından insanların sayısı, neredeyse her yıl ortalama 1000 kişi olarak kayıtlara geçmiştir (Safranov, 1961, ss. 20, 21, 35). İnsan trafiğinin bölgede yoğunlaşması, farklı toplumlar ile etkileşimin artmasına neden olmuştur. Özellikle bölgeyi ziyaret edenler, gönüllü misyonerlik faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. Misyonerlerin görevi, kendi kadim dinlerine inanan yerli toplulukları Ortodoks Hristiyan yapmak olduğu gibi dinsiz Rusları da kendi dinlerine döndürmek üzere iki hedef kitleyi kapsamıştır.

4. Yakut'ta İlk Kiliselerin Kurulması ve Misyonerlik Faaliyetlerinin Başlaması

Yakut Rus Ortodoks Kilisesi'nin kuruluşu, Sahaları ortak kültür ve medeniyette Ruslarla birleştirmeyi sağlayan alt yapının oluşmasına imkân tanımıştır. Rus düşünür ve yazarlara göre ise Ruslar, Sahaların uzak doğudaki sınırlarını tahkim eden ve yüksek Rus kültürüne hizmet eden bir güç olmasını Ortodoksluk ile sağlamayı başarmışlardır (Topsakal, 2017, s. 229). Yakut bölgesinde Ortodoksluğun tarihinin dönemlere ayrılması, kilise idari yapısına göre

şekillenmiştir. Buna göre 1638-1731 Tobol, 1731-1852 İrkutsk, 1852-1869-Kamçatka, 1870-1919 Yakut, 1919-1993 Sovyet ve 1993'ten günümüze kadar süregelen dönemlerden oluşmuştur (Yurganova, 2017, s. 58). Rus Çarlığı, bu dönemde bölgeleri desyatin (ondalık) olarak idari bölgelere ayırmış; yönetici olarak da farklı insan gruplarını ondalıklara atamıştır. Bu ondalıklarda din işleri ile uğraşanlar arasında papazlar, papaz yardımcıları, diyakon¹⁴ ve yerel halktan insanlar yer almışlardır¹⁵. Siyasi alanda hizmet verenler ise Tobol'dan gönderilen her türlü emri uygulayarak yargılama ve yasak toplamakla görevli kişilerdir. Lena bölgesine gelen ilk misyonerler ise gönüllü ve sürgün gelenler olmak üzere iki gruptan oluşmuştur (Popov, 2005, s. 55). 1681 kilise konseyinde Çar Feodor Aleksiyevich, devlet hazinesinden pay verilerek Yenisey'de bir katedral inşa edilmesini ve Tobol'dan ayrı bir başpiskoposluk açılması teklifinde bulunmuştur. Konsey, Lena'ya ve Daur'a iyi yetişmiş kimselerin gitmesi gerektiğini, buradaki zorlu yaşam koşullarının kalifiye insanların buraya gelmesine mâni olduğunu belirtmiştir (Meletiy, 1875, ss. 8, 9). Bunun üzerine 27 Kasım 1681'de Çar'ın emri ile devlet hazinesinden pay ayrılarak Tomsk, Yenisey ve Lena'da piskoposluk açılmasına dair kanun yayınlanmıştır (Polnoe Sabraniye, 1830, ss. 362, 366). Konu, yasal olarak uygulanma imkânı bulsa da pratikte XVII. yüzyılın sonuna kadar hayata geçirilememiş ve bölge, tek bir noktadan yani Tobol metropolitliğinden idare edilmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tobol Metropolitliği, Tobol, Verhotursk ve Yenisey olmak üzere üçe ayrılmıştır (Dalnego İstoriya SSSR, 1991, s. 63). Rus Çarlığının siyasi varlığını pekiştirmesiyle XVIII. yüzyılın başlarında Yenisey, Daura, Selenge, İrkut, Krensk ve Yakut olmak üzere 6 yeni ondalığa daha ayrılmıştır. Bu oluşumların başına ise din adamı eksikliğinden dolayı piskoposların hizmetkârları ve boyarların çocuklarından yetkin kişiler atanmıştır. Bunların görevleri; vergileri toplamak, din adamlarının davranışlarını gözlemlemek ve adli işlemlerin yürütülmesini sağlamak olmuştur. Toplanan meblağların güvenliğini sağlamak için bu kişilerin emrine küçük bir askeri birlik de verilmiştir. Zaman içerisinde bu oluşumlar, idare ettikleri bölgede ciddi bir güç elde etmişlerdir (Sannikov, 1998, s. 13). Bu pozisyonlara atanan boyar çocuklarının zamanla görevlerini suiistimal etmeleri, din görevlilerinin bu göreve atanmasının önünü açmıştır (Pakrovskiy, 2005, ss. 375, 413). Kilise ondalıklarının oluşmasıyla birlikte ilk dini yapılar da inşa edilmeye başlanmıştır. Yakut'ta inşa edilen ilk kilise ise 1640 yılında Çar Mihail Federoviç'in bağışlarıyla yapılan (Trinity) St. Mihail Malein mabedidir. 1641'de Yakut'ta tüm kilise görevlerini üstlenen iki kara papaz¹⁶, iki beyaz papaz¹⁷ ve diyakon yer almıştır. Bu manastır, ahşap bir yapı olduğundan

¹⁴ Rahip yardımcısı anlamına gelmektedir. En düşük rütbeli kilise temsilcisidir.

¹⁵ Yerel halktan kasıt şudur. Ruslar inşa ettikleri her kilise veya manastıra yerli halktan sözü muteber insanları (Starosta) görevli kılmıştır.

¹⁶ Evli olmayan papazlar, "Çörniy Pop" şeklinde adlandırılmışlardır.

¹⁷ Evli papazlara "Beliy Pop" (beyaz papaz) denilmektedir.

1770 yılında çıkan yangında zarar görmüş ve birkaç kez yeri değiştirilmiştir (*Yakutskiy Spasskiy Kratkiy İstoriçeskiy Obzor*, 1904, ss. 6, 7). Şişigin'e göre ise Beketov tarafından Üst-Kutsk yakınlarına 1632 yılında inşa edilen kale kutsanmış ve Troitsky adını almıştır (Şişigin, 1991, s. 25). Kronolojik olarak inşa edilen ilk manastır olmasa da Yakut bölgesinin en önemli dini merkezi ise Spass Manastırı'dır. İlk Yakut Valileri P. P. Golovin ve M. B. Glebov, 1639'da Çar emri ile kalede bir manastır inşa etmekle görevlendirilmişlerdir. Tobol Metropoliti Niktarin tarafından kendilerine manastırı nasıl inşa etmeleri gerektiğini gösteren bir proje verilmiştir. Projeye göre manastır, Moskova'da bulunan manastırların bir örneğidir (Yakutskiy, 1900, ss. 32, 33).

Yakut Spass Manastırı'nın kurucuları arasında General Kutuzov, kale sakinleri ve askerler yer almışlardır. Spass Manastırı'nın kuruluşu için Çar'a ve Arhiepiskopos'a sunmuş oldukları dilekçenin tarihi (1663-1664) kabul edilmiştir (Yakutskiy, 1890, ss. 134, 140). Ancak bundan evvel manastırın bir yerleşke halinde (hapishane, katedral ve valilerin evleri) önce Gimanday yoluna ardından Çepov çayırılığına yerleştiğine dair kayıtlar mevcuttur. 1664'te üst mecralardan alınan izinle manastır, yüksek bir noktaya inşa edilerek burada konuşlandırılmıştır (Yakutskogo, 1903, s. 171). Manastır'da yaşayan ilk keşişler ise Aleksiy, Melevsipi, Makariy ve Evfimi'dir. Tobol Piskoposluğundan icazet alınarak inşa edilmiş olan Yakutların ilk manastırı, Trans-Baykal bölgesindeki manastırlardan daha evvel inşa edilmiştir (Kalaşnikof, 2000 ss. 39, 40). Manastır, dikdörtgen tarzda yenilenebilir ve genişlemeye müsait bir şekilde konumlandırılmış; zamanla Yakut'un en büyük binası haline gelmiştir. Manastırın 1666'da "Stavropegik" statüsüne yükseldiği iddia edilmektedir. Ancak bu gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü en büyük yedi Rus manastırı sırasıyla önce patriğe, sonra Moskova Sinodal Ofisi'ne ve ardından Sinod'a bağlı idi. Bu manastırların başrahipleri, Sinod'un tavsiyesi üzerine Çar tarafından atanmıştır ki Yakut'ta böyle bir atamadan bahsetmek isabetsiz olacaktır (Popov, 2005, s. 53). Rus Ortodoks kilise yerleşiminin Yakut'ta belirli bir düzene girmesi, 1678'de gerçekleşmiştir. Çar Feodor Alekseyev, Tomsk, Yenisey, Yakut Spass ve Krenskiy Trinity manastırlarına bir emir göndererek ayrıntılı bilgi istemiştir. Buna göre kaç kişiye arazi tahsis edildiği, kimlerin devlete ait imkânları kullandığı, kiliselerin mevcudu gibi sorularına cevap istedikten sonra son olarak kendisinden ne kadar bağış istendiğinin bildirilmesini emretmiştir (*Yakutskie Eperihalniye vedemosti*, 1890, ss. 203, 105). 1679'da Yakut Valisi Bibikov'a göre Spasskiy Manastırı'nın gelir kaynağı, yok denecek kadar azdır. 1680 yılında Vali Prikloński, Çar'a hitaben yazdığı dilekçede "1664'de Rab Tanrı ve kurtarıcı İsa Mesih adına bir tapınak inşa edildi. Kardeşler manastırda 8 kişi olup herhangi bir gelirleri de (tahıl, tuz, maaş v.s.) yoktur. Manastırın imkânları, kısıtlı ve yetersizdir." şeklinde ifadeler kullanmıştır (*Yakutskie Eperihalniye vedemosti*, 1890, ss. 134, 140). 1680 yılında yazılan bu dilekçeden sonra Manastır görevlilerine maaş tahsis edilmiştir (Popov, 2005, ss. 54, 55).

Pavel manastır için 1690 yılında ek arazi ve ot biçme aletleri talep etmiştir. Bu istek üzerine Andrey Amasov'a manastıra ebedi mülkiyetli toprak (10 disyatın¹⁸ uzunluğunda 2,5 disyatın genişliğinde) vermesini emretmiştir. 1703'te Çeçi ilçesinde bir değirmen de manastırın hizmetine verilmiştir (Strelov, 1912, ss. 17, 19). Spass Manastırı, 1715 yılında Çeçi ve Grebenskiy'de maddi anlamda gücünü pekiştirmiş; bu tarihte katkı payının yanı sıra taşınır mülk ve arazi sahibi de olmuştur (*Yakutskie Eperihalnie vedemosti*, 1890, s. 151). XVIII. yüzyılda Lena Irmağı'nın yukarı akımında manastır adına tahıl ve sebze ekilebilmiştir. Bölgeye yerleşen Rusların kurmuş olduğu yerleşkede yaşayanların sayısı; bir keşiş, işçiler, toprak sahipleri ve çalışanları yöneten bir keşiş yardımcısı olmak 128 kişidir (Safranov, 1961, s. 35). Manastır ve kiliselerin maddi ve manevi anlamda güçlenmesi, misyonerlerin Sahalara ayrıcalıklar tanımaları suretiyle kendi yanlarına çekebilmelerinin önünü açmıştır.

XVII. yüzyılın sonuna gelindiğinde Yakut ve İlimsk bölgesinde iki katedral ve yedi kilise mevcut idi (Safranov, 1956, s. 80). Yakut'ta faaliyet gösteren kiliselerden Nikolskaya Kilisesi, eski S.t. Malein kilisesine taşınmıştır. Yine Episkop Varlam tarafından bir kaya üzerine inşa edilen Jivonaçalniy (*Hayatın Başlangıcı*) Kilisesi'nin 1708 yılında tamamlanmasıyla Yakut bölgesinde kurulan bu kiliseler, Trinity (*Diriliş*) kilisesi ile beraber Ortodoks misyonunun kaleleri olmuştur (Yakutskie Eperihalnie, 1895, ss. 164, 165).

XVIII. yüzyılın ortalarında Yakut Spass Manastırı; bölgenin en büyük ruhani kurumu, Yakut'ta kurulan düzenin kontrol merkezi ve önemli finansal kaynağa sahip bir teşekkül durumuna gelmiştir. Öyle ki manastır, 1720'lerden sonra 3.000 pud'dan¹⁹ fazla tahıl, 120 baş sığır ve 20 ata sahiptir. Lena Irmağı havzası, tarımın; Yakut ve Pakrov bölgesi civarı, sığır yetiştiriciliğinin; Kamçatka ise balıkçılığın merkezi konumuna gelmiştir (Sannikov, 1998, s. 177). Ancak piskoposlar, bölgeye çok uzak olduğundan ve bazı kilise idarecilerinin gerekli idari yönetim özelliklerine sahip olmamasından dolayı manastırın idari yapısı, istikrarlı olamamıştır (*Yakutskiy Spasskiy Kratkiy İstoriçeskiy Obzor*, 1904, s. 10). Manastırlar, yerli toplulukları taraflarına çekebilmek adına bu yüzyılda girişimlerini artırmışlardır. Buna göre keşişler, yeni vaftiz olan Saha Türkleri'ne manastır topraklarına rahatça girip çıkabileceklerini, Ruslarla eşit haklara sahip olacaklarını ve manastır mülklerinin yönetiminde söz sahibi olacaklarını tebliğ etmişlerdir (Meletiy, 1875, s. 8). Bu imtiyaz kisvesi altındaki dayatmalar karşısında Saha Türklerinden Hıristiyanlığı kabul edenler olmuştur. Ancak I. Petro'nun iktidarı ile birlikte Saha ilinde zorla Hıristiyanlaştırma süreci resmen başlatılmıştır. İlk yıllarda bölgeden topladıkları vergi miktarını korumak adına

¹⁸ Eski bir Rus ölçümüdür. Yaklaşık olarak 1.1 hektara tekabül eder. Bu da yaklaşık 11 dönüm eder.

¹⁹ Rus ağırlık terimidir ve yaklaşık olarak 1 pud, 16,38 kilograma denk gelmektedir.

toplu Hıristiyanlaştırma yaşanmamış olsa da özellikle toplum içerisinde muteber kimseler, Ortodoks Hıristiyan yapılmak istenmiştir.

Çar I. Petro, 1718 yılında Rus Ortodoks Kilisesi'nde bir reform gerçekleştirmiştir. Petro, kilise reformunu kiliseyi devletin güdümüne alarak ekonomik ve adli yetkilerinin kısıtlanması üzerine kurgulanmıştır. *Kilise Reformu*'ndan önce vergiden ve askerlikten muaf olan Ortodoks kilisesi, bu ayrıcalığını kaybetmiş ve yüksek oranda vergi ödemek zorunda kalmıştır. Ayrıca manastırların ve kiliselerin mallarının çoğu, devlet adına müsadere edilmiştir. Sonuç olarak XVIII. yüzyıla kadar denetim mekanizmasının dışında tutulan Patriklik lağvedilerek yerine kiliseyi yönetmek üzere düzenlenmiş yeni sistemin ilk ismi, *Dini Kurul* olmuş fakat 14 Şubat 1721'de Petro'ya bu tanımlamanın doğru anlaşılmayacağını bu nedenle *Kutsal Sinod* olarak adlandırılması teklif edilmiş ve böylece yeni sistem, bu adla adlandırılmıştır. Rus Çarlığının yapmış olduğu dini reformlar ve devletin Ortodoks kilisesi üzerinde hâkimiyet kurmasıyla birlikte Rus devleti içerisinde yaşayan diğer toplulukları Hıristiyanlaştırmak suretiyle Ruslaştırma politikası işletilmeye başlanmıştır.

Yakut bölgesi, Rus Çarlığının dini ve idari yapılanmasına göre farklı zamanlarda farklı bölgelere bağlanmıştır. 1708-1719 yılları arasında ise Sibirya Guberniyası'na bağlanmıştır. Bu dönem için İrkutsk 76 alt yerleşim biriminden teşekkül, büyük bir bölgenin merkezi konumundadır. Bu bölgesel düzenleme ile birlikte Ortodoks misyonerlerinde faaliyet alanları, yeniden şekillenmiştir. Bu bağlamda İrkutsk İnnokenti (Kulchitsky), piskoposluğun sınırlarını genişletmek adına Yakut Spass ve Trinity manastırlarının İrkutsk'a bağlanması için Kutsal Sinod'a bir dilekçe göndermiştir. Bu dilekçeye binaen Yakut, Kirensk ve Ohotsk'la beraber İrkutsk'a tabi olmuştur. Böylelikle İrkutsk, piskoposluk statüsüne yükseltilmiştir (Yurganova, 2014, s. 67).

Yakut ruhani idaresinin İrkutsk piskoposluğuna bağlanmasından kısa bir süre sonra İnnokent Nerunoviç²⁰ Yakut bölgesine 1735 ve 1741 tarihlerinde olmak üzere iki ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler sırasında köylüler arasında 150 kişiyi olmak üzere toplamda Vilyu'da 300 ve Olekminsk'te 17 kişiyi vaftiz etmiştir (Sofroneev, 1972, s. 161). İnnokent daha İrkutsk'a gelmeden Sibirya ve halkları konusunda bilgi edinmiş ve bir proje hazırlayarak göreve başlamıştır. Projenin içeriğinde yeni eğitim kurumları inşa ederek burada yerel dilleri tercüme edecek insan kaynağı sağlamak, en önemli husustur. Piskopos İnnokent ile

²⁰ 1690 yılında Kiev'de doğan Neuronovic, Kiev İlahiyat Akademisini bitirmiş, donanımlı bir din adamıdır. Bir süre Moskova'daki Slav-Yunan-Latin Akademisinde hocalık ve idari görevde bulunduktan sonra 1732'de Piskopos olarak İrkutsk'a atanmıştır. Başpiskopos burada 13 yıl görev yapmış ve Sibirya halklarının Hıristiyanlığı kabulünde önemli rol oynamıştır. Petersburg'a dönüş yolunda hastalanan piskopos 1747'de hayatını kaybetmiştir.

bölgeye gelen ve Spass Manastırı'nın yöneticisi olarak atanan Arhimendt Nathanel, ilk senesinde 77 Saha Türk'ünü vaftiz etmiştir (*Pribavleniya k İrkutskie Eperihalniye Vedemosti*, 1868, s. 317). Bu tarih itibari ile artık misyonerlik faaliyetleri, bölgede yoğunlaşmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Yukarı Vilyu'da 2000'den fazla kişi, vaftiz edilmiştir. 1777'de Amga'da ise Rus, Saha ve Tunguzlardan oluşan 172 Ortodoks cemaatinin varlığı bilinmektedir (Şişgin, 1991, ss. 64, 65, 68, 69). Saha bölgesinin Rus işgaline maruz kalmasıyla birlikte başlayan misyonerlik faaliyetleri, bu yüzyılda tüm Saha bölgesini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. İlk yıllarda vaftiz, genellikle valilerin ve misyonerlerin evlerinde gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulan kiliselerle ve manastırlarla birlikte artık yerel toplulukların yaşadığı toprakları merkeze alan bir politika izlenmeye başlanmıştır.

Sonuç

Ruslar, Yakut bölgesinin işgalinin tamamlanmasıyla birlikte sınırlarını Sibiry'a'nın kuzeyine kadar genişletmiştir. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlayan Yakut bölgesini istila etme girişimi, Ruslar adına başarıyla sonuçlanmıştır. Saha Türkleri, Ruslara karşı birkaç kez isyan etmiş fakat bu girişimlerden de bir netice hâsıl olmamıştır. Sahaların girişimlerini bertaraf eden ve gücünü pekiştiren Rus Çarlığı için artık bölgede tehlike arz edecek bir durum da kalmamıştır. Saha ilinin kozmopolit nüfusa sahip olması, Rus kültürü ve dini inancını çatı edinen bir alt yapının oluşmasını da zorunlu kılmıştır. Bu ortak payda oluşturma girişimlerinin temelini ise Ortodoks inancı oluşturmuştur. Bölge halkının Rusça bilmemesi ve doğal olarak Rusların da yerel dilleri bilmemesi, aralarındaki etkileşimi neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Rus işgalinden önce ve devam eden sonraki yıllarda Saha Türkçesi, bölgenin ortak dili olmuş; bu durum, Sahaları diğer halklardan bir adım öne çıkarmıştır. Hem stratejik konumu hem de zengin ticaret unsurları, bölgenin merkez olmasına ve Rus Çarlığının bundan sonraki süreçte dikkatini bu noktaya çevirmesine neden olmuştur. Bölgenin uzaklığı ve Saha Türklerinin dağınık yaşam tarzı, Rusların bölgede Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Ancak her boy ve boy altı yerleşim birimlerinin içerisine açılan kilise ve manastırlar sayesinde yerel halk ile etkileşim daha kolay ve etkili bir hal almıştır. Özellikle Starosta adını verdikleri ve Saha Türklerinin içerisinden seçmiş oldukları muteber kimseleri kiliselerde görevli kılmışlardır. I. Petro tarafından yapılan dini reformlar ile birlikte Saha toprakları, yoğun bir misyonerlik faaliyetine maruz kalmıştır. Sahaları Ortodoks yapabilmek adına hediyeler verilerek çeşitli imtiyazlar tanınmıştır. Bu girişimler neticesinde kalben olmasa da çok sayıda Saha Türkü vaftiz edilmiştir.

Kaynakça

- Bakhruşhin, S. V. ve Tokorev, S. A. vd. (1953). *Yakutiya v XVII Veke*. Yakutsk: Yakutskoy Knijnoe İzdatelstva.
- Buliçov, N. (1856). *Puteşestvie Po Vostoçniy Sibirii, Çast I, Yakutskaya Oblast-Oxotskiy Kray*. St. Peterburg: Tip. Akademi Nauk.
- Dalnego İstoriya SSSR. T. 2.* (1991). Moskova: Nauka.
- İstoriçeski Liçnosti Yakutii: Mimak i Yivo Patomki.* (2017). Namtsi: Kemuel.
- İvanov, V. N. (2002). *Yakutiya v Sostave Russkogo Gasudarstva (XVII vek)*. Yakutsk: Akademi Nauk Respubliki Saha
- Kolonialnaya Politika Moskovskogo Gasudarstva v Yakutii XVII veka.* (1936). Leningrad: Tsirk SSSR.
- Krasovskiy, M. A. (1894). *Russkie v Yakutskoy Oblasti v XVIII v.* Kazan.
- Krasovskiy, M. A. (1895). *Russkie v Yakutskoy Oblasti v XVII v.* Kazan: Tip. Lit. İmp. Un-Ta.
- Meletiy, A. (1875). *Drevnie Tserkovnie Gramoti Vastoçno-Sibirskago Kraya (1653-1726) i Svedenie o Dauriskoy Missii*. Kazan: Univ. Tip.
- Meteriali Po İstorii Yakutii XVII: Dökümenti Yasaçnogo Sboru* (C. 3). (1970). Moskova: Nauk.
- Nikolayeviç, A. A. (1996). *Pervie Russkie Paseleniye XVII-XVIII veka Na Severe Vostoke Yakutii*. Novosibirsk: Ros. Akd. Nauk Sib.
- Pakrovskiy, N. N. (2005). *Sibirskoe Delo o Desyatilnikah Rossiskaya Vlasti i Obşestvo, XVII-XVIII v.v.* Novosibirsk: İzd. Nauka Sibir.
- Pamyatkaya Knijka Po Yakutskoy Oblasti Za 1863 g.* (1864). St. Petersburg: Yakutskogo Oblastnogo Statistiçeskogo Komiteta.
- Petroviç, V. F. (1841). *Puteşetvie Po Severnim Beregam Sibirii i Po Ledevitomu Moriyu, Çast I*. Sankt Peterburg: Tip. A. Boradina i K.
- Polnoe Sabraniye Zakanov, T.2. (1830). St. Petersburg: Peçat Tip II. Sob. Yivo İmp. Vel. Kants.
- Popov, G. A. (2005). *Saçineniye, İstoriya Hristiyanskogo Prosveşeniye Yakutov Drugih İnorodtsev Yakutskoy Oblasti, Oçerki Po İstorii Yakutii*. Yakutsk: YAGU; IGI AN RS (YA).
- Prikolskiy V. L. (1896). *Letopis Yakutskava Kraya*. Krasnoyarsk: Gv Yudina.
- Safranov. F. G. (1956). *Krestiyanskaya Kolonizatsiya Basseynov Leni i İlima v XVII v.* Yakutsk: Yakutskoe Knijnoe İzdatelstva.
- Safranov, F.G. (1957). *Gorad Yakutsk v XVII Naçale XIX vekov*. Yakutsk: Yakutskoe Knijnoe İzdatelstva.
- Safranov, F.G. (1978). *Russkiy Na Severo Vostoke Azii v XVII Siredniya XIX vv.* Moskova: Nauk.
- Safranov, G. F. (1961). *Ruskiye Kristiyanie v Yakutii v XVII Naçala XX. v.* Yakutsk: Yakutskoe Knijnoe İzdatelstva.

- Sannikov, A. P. (1998). Tserkovnaya Adminstaritsiya Vostoçnoy Sibiri V Kontse XVII-Sredniye XVIII v.v. *Sbornik İz İstorii İrkutskoy Yeparhi*. İrkutsk.
- Sbornik Arhivnıv Dökümentov*. (1935). Leningrad: İzdatelstva İnstuta Naradov Severa Tsik SSSR.
- Slovtsov, P. A. (2006). *İstoriya Sibirii ot Ermaka do Ekaterina II*. Moskova: Veçe.
- Sofranov, S. M. (2005). *Missionerskaya Duhovna- Prosvetitel'skaya Deytelnost Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi v Zapadnoy Sibirii (Konets XVII Naçalo XX vv.)*. Çast 1. Tobolsk: y.y.
- Storoga, E. A. (2002). Yakutsk: İstoriya i Sovremennost (k 370 let gorada). *Meteriali Konferantsi "Yakutsk XXI veka" 26 April 2002 içinde* (ss. 20-24). Yakutsk: İzd. SO RAN.
- Strelov, E. D. (1912). *Akti Arhivoy Yakutskoy Oblasti (1630-1800)*. T. 1. Yakutsk: İzd. Yak. Ob. Uçenoy Arhivnoy Komissi.
- Şişigin, E. S. (1991). *Rastprostraneniye Hristiantstva v Yakutii*. Yakutsk: y.y.
- Topsakal, İ. (2017). *Sibirya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*. İstanbul: Ötüken.
- Yakutiya Hronika Fakti* (C. 1). (2002). Yakutsk: Biçik.
- Yakutskaya Prikaznaya İzba "RGADA F.1177 Spravoçnik" 1615-1729*. T. 1. (2016). Tom Pervaya. Yakutsk: Alas.
- Yakutskiy Spasskiy Kratkıy İstoriçeskiy Obzor 1644-1904*. (1904). St. Petersburg: Tipo Litografya I. Dure i K.
- Yakutskogo Spasskogo Vtoroklasnogo Manastrya Nastoyateli (1640-1902): Kratkıy Pireçen İh Naznaçeniya, Slujeniya i Proçii*. (1903). İrkutsk: Sizih.
- Yavlovskiy, P. P. (2004). *Letopis Gorada Yakutsk "Ot Osnavaniya Yivo Do Nastayaşego Vremeni"* (C. 1). Yakutsk: Yakutskiy Kray.
- Yurganova, İ. İ. (2014). *İrkutskiy Period v Deytelnosti Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi v Yakutskom Krae (1731-1852)*. T. 11, No: 1. (66-72).
- Yurganova, İ. İ. (2017). *Deytelnost Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi v Yakutskom Krae: İnkorporatsiya v Russkuyu Gasudaristvennost (XVII Naç- XX. Vv)*. İrkutsk: y.y.

Gazete ve Dergiler

- Pribavleniya k İrkutskie Eperihalniye Vedemosti*. (22 Haziran 1868). No 25.
- Severnıy Arhiv*. (1822). No 15. St. Petersburg.
- Sibirskiy Vestnik* (1824). No 4. St. Peterburg.
- Yakutskie Eperihalniye Vedemosti*. (1 Nisan 1890). No 7.
- Yakutskie Eperihalniye Vedemosti*. (1 Mayıs 1890). No 9.
- Yakutskiy Eperihalniye Vedemosti*. (1 Haziran 1895). No 11.
- Yakutskie Eperihalniye Vedemosti*. (Şubat 1900). No 2.